

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ МОНЕТАРНОЇ ТА НЕМОНЕТАРНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Розглянуто та проаналізовано підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до оцінки монетарної та немонетарної дебіторської заборгованості як змішаного активу

Ключові слова: немонетарна дебіторська заборгованість, змішаний актив

Постановка проблеми. В процесі функціонування суб'єкти господарювання кожного дня здійснюють розрахунки із контрагентами, призводить до виникнення дебіторської заборгованості. Дебіторську заборгованість як змішаний актив слід розглядати із двох позицій, оскільки залежно від змісту господарської операції вона може бути або монетарною, або немонетарною. Проаналізувавши структуру оборотних активів на вітчизняних підприємствах, виявлено постійне зростання обсягів дебіторської заборгованості. На кінець 2010 р. обсяг дебіторської заборгованості становив 1374810,4 млн. грн. або 26 % вартості всіх оборотних активів. Порівнюючи 2010 р. з аналогічним періодом 2009 р. відбулося збільшення обсягів дебіторської заборгованості на 159614,6 млн. грн. або на 3 %. Станом на 30 вересня 2011 р. обсяг дебіторської заборгованості становить 18 % або 977226,7 млн. грн. [8]. Розмір, стан та строки погашення дебіторської заборгованості є важливими при прийнятті управлінських рішень.

У плановій економіці оцінка об'єктів бухгалтерського обліку регулювалась централізовано. Тому в умовах ринкової економіки проблема оцінки об'єктів бухгалтерського обліку набуває великого значення, оскільки є одним із інструментів, що забезпечує достовірність даних про стан підприємства і результати його господарської діяльності, надає достовірну інформацію для прийняття управлінських рішень. Таким чином, на сьогоднішній день надзвичайно актуальним є аналіз підходів до оцінки дебіторської заборгованості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінці дебіторської заборгованості присвячені праці вітчизняних вчених: С.Л. Берези, Ф.Ф. Бутинця, І.О. Власової, С.Ф. Голова, Н.М. Курганської, Ю.М. Лазебної, В.С. Леня, В.В. Сопка, О.Є. Федорченка, та інших. Дебіторська заборгованість є об'єктом дослідження зарубіжних вчених, зокрема В.В. Ковальова, Г.В. Савицької, Я.В. Соколова, С. Хенка, Є.С. Хендріксена та ін. Проте відсутність досвіду, а також чітких рекомендацій щодо оцінки поточної дебіторської заборгованості як змішаного активу призводить до викривлення показників фінансової звітності, що обумовило актуальність дослідження.

Метою дослідження є аналіз підходів до оцінки поточної дебіторської заборгованості як змішаного активу.

Виклад основного матеріалу. За твердженням А.Г. Загороднього основною вимогою до оцінки є її реальність, яка забезпечується достовірністю даних бухгалтерського обліку та принципами бухгалтерського обліку господарських операцій [1].

У практиці суб'єктів господарювання застосовуються різні підходи до оцінки дебіторської заборгованості. Так, дебіторська заборгованість покупців та замовників відповідно до існуючих норм вітчизняного законодавства відображається за вимогами П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" за первісною вартістю.

Виходячи з норм п. 6 П(С)БО 10 поточна дебіторська заборгованість, пов'язана з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у разі наявності, окрім наведених двох додаткових умов:

– покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив);

– підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами) [2].

Сума доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), яка виникає в результаті операції, визнається угодою між підприємством і покупцем. Така сума є справедливою вартістю компенсації, яку було отримано або, яка підлягає отриманню. Відповідно до п. 4 П(С)БО 19 “Об'єднання підприємств” справедлива вартість визначається як сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [4].

Таки чином, первісна вартість дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги) є справедливою вартістю, за якою відбувається продаж продукції (товарів, робіт, послуг), а також залежить від знижок наданих покупцеві та періоду часу з дати відвантаження товарів до дати надходження грошових коштів. Проте в окремих випадках сума доходу може не збігатися із справедливою вартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Так, якщо продукція (товари, роботи, послуги) реалізована з торгівельною знижкою або зі знижкою з обсягу, дохід визначається за меншою сумою, ніж справедлива вартість. Дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) зменшується також на суму повернутих товарів від покупців.

Оцінка поточної дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) на дату балансу великою мірою залежить від ступеня визначеності її погашення. Так, залежно від умов платоспроможності дебіторів можуть мати місце:

– поточна дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) щодо якої існує невпевненість її погашення боржником (в п. 7 П(С)БО 10 визначена як сумнівний борг);

– поточна заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності (в п. 4 П(С)БО 10 визначена як безнадійна дебіторська заборгованість) [2].

Для достовірної оцінки поточної дебіторської заборгованості, що пов'язана з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) на дату балансу, слід виключати безнадійну дебіторську заборгованість із складу поточної дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги).

Відповідно до норм п. 1 П(С)БО 10 дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) відображається в балансі за чистою реалізаційною вартістю [2]. Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості – це сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

Оцінка дебіторської заборгованості, яка не призначена для перепродажу відображається в обліку відповідно до вимог П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” [3]. Підхід до оцінки поточної дебіторської заборгованості за П(С)БО 13 відрізняється від підходу, що визначений в П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість”, зокрема:

– згідно з п. 29 П(С)БО 13 фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають за їх фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості активів, зобов'язань або інструментів власного капіталу, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент, і витрат, які

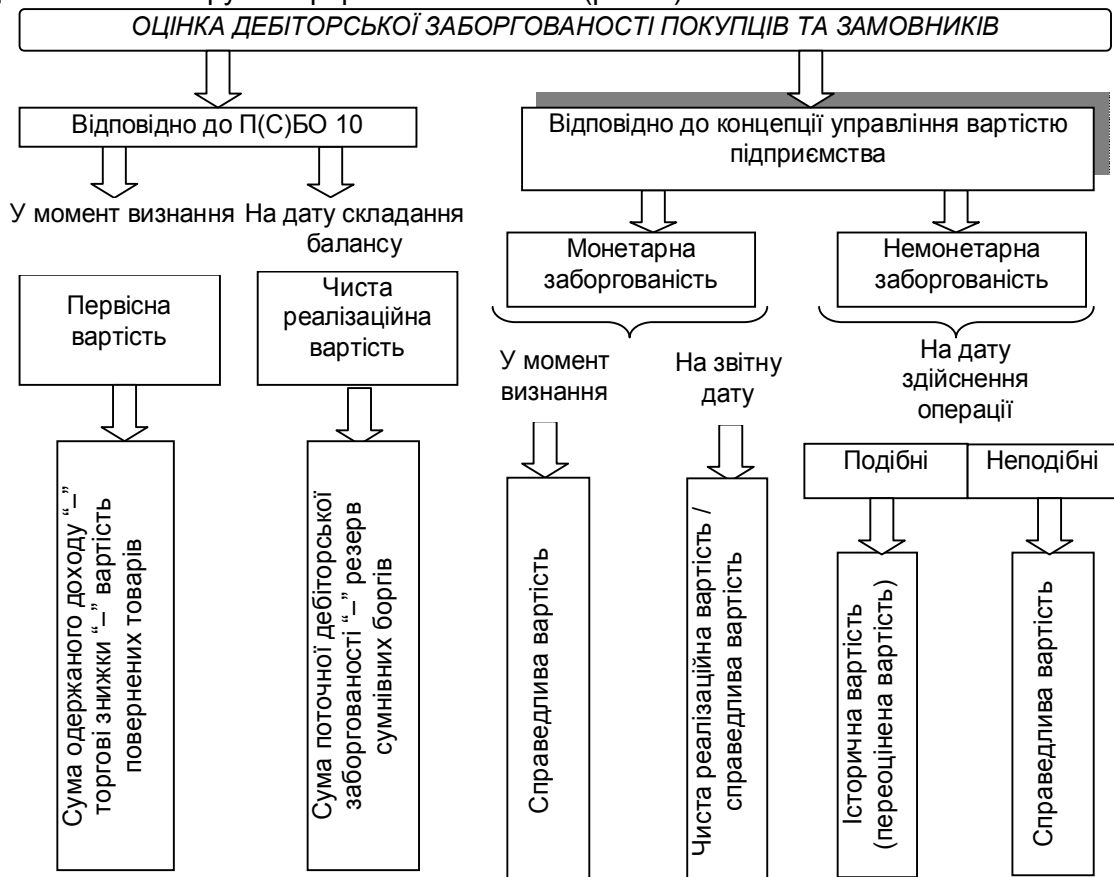
безпосередньо пов'язані з придбанням або вибуттям фінансового інструмента (комісійні, обов'язкові збори та платежі при передачі цінних паперів тощо);

– на кожну наступну після визнання на дату балансу фінансові активи оцінюються за їх справедливою вартістю, крім дебіторської заборгованості, що не призначена для перепродажу (п. 30 П(С)БО 13);

– балансова вартість дебіторської заборгованості, що не призначена для перепродажу, переглядається щодо можливого зменшення корисності на кожну дату балансу на основі аналізу очікуваних грошових потоків. Сума втрат від зменшення корисності при цьому визначається як різниця між його балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив, з визнанням цієї різниці іншими витратами звітного періоду (п. 33 П(С)БО 13).

Таким чином, оцінка дебіторської заборгованості відповідно до вимог П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" є більш інформативнішою, ніж її оцінка за П(С)БО 13 "Фінансові інструменти". Оскільки П(С)БО 10 застосовується виключно до дебіторської заборгованості, що не призначена для перепродажу, а П(С)БО 13 надає лише загальну інформацію про фінансові інструменти, в точу числі і в частині дебіторської заборгованості, що призначена для перепродажу. Отже, норми П(С)БО 13 поширюється тільки на оцінку немонетарної дебіторської заборгованості.

Відповідно до концепції управління, орієнтованого на вартість, дебіторську заборгованість можна класифікувати за грошовою ознакою. Проте заборгованість покупців і замовників є змішаним активом, оскільки може бути як монетарною, так і немонетарною. Найголовнішим критерієм віднесення дебіторської заборгованості до тієї чи іншої групи є форма її погашення (рис. 1).

Рис. 1. Підхід до оцінки монетарної та немонетарної дебіторської заборгованості покупців та замовників

Так, у момент визнання монетарна заборгованість оцінюється за справедливою вартістю. Основою для її визначення є ринкові ціни, які діють на немонополізованих активних ринках.

За існуючої методики оцінки первісна вартість дебіторської заборгованості покупців та замовників наближена до її справедливої вартості, оскільки продавці та покупці в момент здійснення операції аналізують ціни, що склалися на ринку, на певний вид продукції чи послуг.

На звітну дату дебіторська заборгованість оцінюється за чистою реалізаційною вартістю або за справедливою вартістю, яка передбачає коригування на суму резерву сумнівних боргів (п. 7 П(С)БО 10) [2]. Резерв сумнівних боргів визначається за таких умов:

- заборгованість виникла внаслідок звичайної господарської діяльності (окрім набутої заборгованості і заборгованості, призначеної для продажу);
- заборгованість є поточною дебіторською заборгованістю, оскільки для довгострокової заборгованості резерв не розраховується;
- заборгованість не є безнадійною, оскільки за безнадійною заборгованістю є впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

На наш погляд, у момент визнання монетарну дебіторську заборгованість необхідно відображати за справедливою вартістю. Монетарна дебіторська заборгованість може переоцінюватися у випадку настання однієї з подій:

- буде здійснене її погашення;
- виникне різниця між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою коштів або їх еквівалентів, які підлягають одержанню за реалізований товар.

У першому випадку дебіторська заборгованість списується з балансу за тією сумою за якою вона оцінювалася на момент списання. Другий випадок складніший, оскільки зумовлює проблему визначення справедливої вартості для такої дебіторської заборгованості на дату проведення переоцінки. У випадку, якщо передбачається передача іншому підприємству права вимоги за даною заборгованістю, то справедлива вартість визначається, виходячи з ринкової вартості аналогічних зобов'язань при здійсненні передачі права їхньої вимоги. Справедлива вартість дебіторської заборгованості як компенсація за поставлений товар визначається виходячи з ринкової вартості переданого покупцеві та не оплаченого товару. Отже, в обох випадках справедлива вартість буде різною, при чому різниця може бути досить значною.

Немонетарна дебіторська заборгованість виникає під час обміну активами між суб'єктами господарювання. Оцінка такої заборгованості залежить від виду активу. Відповідно до п. 7 П(С)БО 7 "Основні засоби" [5] подібними є об'єкти, що мають однакове функціональне призначення і однакову справедливу вартість. Первісною вартістю об'єкта, отриманого в обмін на подібний актив, визнається вартість переданого об'єкта. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливу вартість, то первісною вартістю об'єкта, отриманого в обмін на подібний об'єкт, є справедлива вартість переданого об'єкта з включенням різниці до витрат звітного періоду.

Оцінка при обміні неподібними активами визначається за п. 13 П(С)БО 7 “Основні засоби” [5] п. 12 П(С)БО 8 Нематеріальні активи” [6] та п. 13 П(С)БО 9 “Запаси” [7]. Первісна вартість об’єкта, придбаного в обмін (або частковий обмін) на неподібний актив, дорівнює справедливій вартості переданого немонетарного активу, збільшеній (зменшеній) на суму грошових коштів чи їх еквівалентів, що була передана (отримана) під час обміну. Тому на дату здійснення операцій з неподібними активами дебіторську заборгованість необхідно оцінювати за справедливою вартістю.

Таким чином, у момент визнання монетарну дебіторську заборгованість необхідно оцінювати за справедливою вартістю, на звітну дату – за чистою вартістю реалізації або за справедливою вартістю, яка передбачає коригування на величину резерву сумнівних боргів. А немонетарну – під час обміну активами між суб’єктами господарювання: за історичною вартістю (переоціненою вартістю) для подібних активів та за справедливою вартістю для неподібних активів. Такий підхід забезпечить достовірне відображення сум дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку, облікових регістрах та у фінансовій звітності суб’єктів господарювання.

Монетарна дебіторська заборгованість виражена фіксованою сумою грошових коштів, а немонетарна – в іншій формі (наприклад, бартерні операції, попередня оплата одержана від покупця).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження встановлено, що однією із найбільш актуальних проблем в системі бухгалтерського обліку є відсутність підходів до оцінки поточної дебіторської заборгованості як змішаного активу, що може призвести до викривлення показників фінансової звітності.

З метою вирішення зазначеної проблеми пропонуємо оцінювати монетарну дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги у момент визнання за справедливою вартістю, а на звітну дату – за найменшою з двох оцінок: чистою реалізаційною вартістю або справедливою вартістю.

Проте необхідно врахувати, що для визначення чистої реалізаційної вартості обчислюється сума резерву сумнівних боргів. Резерв сумнівних не нараховується на немонетарну поточну дебіторську заборгованість, яка є фінансовим активом. Немонетарну заборгованість необхідно оцінювати в залежності від обміну на подібні (історична або переоцінена вартість) й неподібні активи (справедлива вартість). Запропоновані зміни нададуть можливість більш достовірно та правдиво відображати інформацію про дебіторську заборгованість у бухгалтерському обліку та звітності з урахуванням вимог сучасного ринкового середовища.

Список використаних літературних джерел:

1. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Л.: Львів. ун-т, 2005. –714 с. – С. 617.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість” затверджено наказом Міністерства фінансів № 237 від 08.10.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/psbu10>.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти”, затверджено наказом Міністерства фінансів № 559 від 30.11.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO13.aspx>.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 “Об’єднання підприємств”, затверджено наказом Міністерства фінансів № 163 від 07.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO19.aspx>.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби” затверджено наказом Міністерства фінансів № 92 від 27.04.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO7.aspx>.

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 “Нематеріальні активи” затверджено наказом Міністерства фінансів № 242 від 18.10.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO8.aspx>.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 “Запаси” затверджено наказом Міністерства фінансів № 246 від 20.10.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO9.aspx>.

8. Сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/fin/oaktuvu/oa_ed/oa_ed_u / oa_ed_3_11_u.htm.

СКОРОБОГАТОВА Вікторія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та аудиту Керченського державного морського технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2012 р.